

EMPIRE

MICHAEL HARDT & ANTONIO NEGRI

ten have

1.1

Wereldorde

Het kapitalisme zegeviert uitsluitend als het geïdentificeerd wordt met de staat, als het de staat is.

– Fernand Braudel

Ze richten een bloedbad aan en noemen het vrede.

– Tacitus

De problematiek van het Empire wordt in de eerste plaats bepaald door het simpele feit dat er wereldorde is. Deze orde wordt uitgedrukt als een juridische formatie. Onze eerste taak is dan ook de *constitutie* te begrijpen van de orde die momenteel gevormd wordt. We moeten echter van meet af aan twee algemene begrippen die zich op tegengestelde grenzen van het spectrum bevinden van deze orde uitsluiten. Dat zijn, ten eerste, het denkbeeld dat de huidige orde *spon-taan* ontstaat uit de interacties van radicale, heterogene mondiale krachten, alsof die een harmonieus door de natuurlijke en neutrale verborgen hand van de wereldmarkt georkestreerd concert zou zijn, en, ten tweede, het denkbeeld dat de orde wordt opgelegd door een enkelvoudige macht en een enkelvoudig centrum van rationaliteit dat mondiale krachten overstijgt, en dat de verscheidene fasen van de historische ontwikkeling leidt volgens een bewust en alles overziend plan, een soort samenzweringstheorie van globalisering.¹

Verenigde Naties

Voordat we de juridische bepalingen van de constitutie van het Empire onderzoeken, moeten we nauwkeurig die constitutionele processen analyseren die de centrale juridische categorieën zijn gaan bepalen, en daarbij in het bijzonder aandacht besteden aan het langdurige overgangsproces van het soevereine recht van natiestaten (en het daaruit voortkomende internationale recht) naar de eerste postmoderne mondiale vormen van imperiaal recht. Als eerste benadering kan men hieraan denken als de ontstaansgeschiedenis van juridische vormen die geleid hebben tot de supranationale rol van de Verenigde Naties en de verscheidene daar- aan gelieerde instituties, en die daaraan nu voorbijgaan.

Algemeen wordt erkend dat het concept van internationale orde dat de Europese moderniteit ten minste sinds de Vrede van Westfalen voortdurend en herhaaldelijk heeft voorgesteld, nu een crisis doormaakt.² Het heeft eigenlijk altijd in een crisis verkeerd, en deze crisis is een van de drijvende krachten geweest achter het Empire. Misschien moet het concept van internationale orde en de crisis geda- teerd worden in de periode van de Napoleontische oorlogen, zoals sommige geleerden beweren, of misschien moet het ontstaan ervan gesitueerd worden in het Wener Congres en de oprichting van de Heilige Alliantie.³ Er kan in ieder geval geen enkele twijfel over be- staan dat omstreeks de Eerste Wereldoorlog en de oprichting van de Volkenbond er definitief een notie van internationale orde, samen met de crisis ervan, werd gevestigd. De oprichting van de Verenigde Naties aan het einde van de Tweede Wereldoorlog was niets anders dan een hernieuwde, duurzame en uitgebreide voortzetting van deze groeiende internationale juridische orde, die aanvankelijk Europees was, maar geleidelijk aan volledig mondiaal werd. De Verenigde Na- ties kunnen eigenlijk gezien worden als het eindpunt van dit consti- tutieve proces, een eindpunt dat zowel de beperkingen van het con- cept van *internationale orde* blootlegt als – daaraan voorbij – naar een nieuwe notie van *mondiale* orde verwijst. We kunnen de juridische structuur van de VN ongetwijfeld in uitsluitend negatieve bewoor- dingen analyseren en uitweiden over de afnemende macht van natie- staten binnen de internationale context, maar we moeten ook erken-

nen dat het rechtsbegrip, zoals gedefinieerd door het Handvest van de Verenigde Naties, eveneens wijst op een nieuwe, positieve bron van juridische productie die op mondiale schaal effectief is – een nieuw centrum van normatieve productie, dat een soevereine juridische rol kan spelen. In de ontstaansgeschiedenis van internationale naar mondiale juridische structuren functioneert de VN als spil. Aan de ene kant is de volledige conceptuele structuur van de VN gebaseerd op de erkenning en legitimatie van de soevereiniteit van individuele staten en daarmee rechtstreeks gesitueerd in het oude kader van het internationale recht, gedefinieerd door verdragen en overeenkomsten. Aan de andere kant echter is dit proces van legitimatie alleen effectief voor zover het soeverein recht een werkelijk *supranationaal* centrum overdraagt. Het is niet onze bedoeling om hier de ernstige (en soms tragische) gebreken van dit proces te bekritisieren of te betreuren; wij zijn geïnteresseerd in de Verenigde Naties en het project van internationale orde niet als doel op zich, maar als een heuse historische hefboom die de overgang naar een goed mondiaal systeem voorwaarts duwt. Het zijn juist de onvolmaaktheden die het proces effectief maken.

Voor een nadere beschouwing van deze overgang in juridische termen is het nuttig het werk te lezen van Hans Kelsen, een van de belangrijkste intellectuelen achter de vorming van de Verenigde Naties. Al in de jaren 1910–1920 stelde Kelsen voor het internationale juridische systeem als de belangrijkste bron te beschouwen voor elke nationale juridische formatie en grondwet. Kelsen kwam tot dit voorstel op grond van zijn analyses van de formele dynamiek van de bijzondere ordening van staten. Beperkingen van de natiestaat, zo betoogde hij, vormden een onoverkomelijke hindernis voor de realisatie van het rechtsbegrip. Voor Kelsen moest de partiële ordening van het binnenlandse rechtstelsel van natiestaten noodzakelijkerwijs teruggevoerd worden op de universaliteit en objectiviteit van de internationale ordening. De laatste is niet alleen logisch maar ook ethisch, omdat deze een einde zou maken aan conflicten tussen staten met ongelijke macht en in plaats daarvan een gelijkheid zou bekrachtigen die het grondbeginsel van een werkelijke internationale ge-

meenschap vormt. Achter de formele volgorde die Kelsen beschreef, was bovendien sprake van een werkelijke en substantiële stuwende kracht van op de Verlichting geïnspireerde modernisering. Kelsen zocht, in de geest van Kant, naar een rechtsbegrip dat zou kunnen uitgroeien tot een 'bundeling van humaniteit en daarom één [zou] zijn met de voornaamste ethische gedachte'.⁴ Hij wilde de logica van de macht in internationale betrekkingen overstijgen, zodat 'de afzonderlijke staten juridisch als entiteiten van gelijke rang konden worden beschouwd' en er een 'wereld en universele staat' kon worden gevormd, georganiseerd als een 'universele gemeenschap, superieur aan de afzonderlijke in zichzelf besloten staten'.⁵

Het was dan ook niet meer dan gepast dat Kelsen later het voorrecht kreeg om in San Francisco de vergaderingen bij te wonen die de Verenigde Naties oprichtten en kon zien hoe zijn theoretische hypothese werd gerealiseerd. Volgens Kelsen gaven de Verenigde Naties gestalte aan een rationele gedachte.⁶ Zij gaven handen en voeten aan een idee van de geest dat een effectief fundament bood aan een transcendentiaal schema van de geldigheid van recht, dat geplaatst werd boven de geldigheid van de natiestaat. De geldigheid en effectiviteit van recht konden nu in een ultieme juridische bron gebundeld worden en onder deze voorwaarden kon Keisens concept van een fundamentele norm uiteindelijk worden gerealiseerd.

Kelsen beschouwde de formele constructie en geldigheid van het systeem als onafhankelijk van de materiële structuur die het organiseert, maar in werkelijkheid moet de structuur op een of andere manier al bestaan en materieel georganiseerd zijn. Hoe kan het systeem eigenlijk gevormd worden? Op dit punt is de gedachtegang van Kelsen voor ons niet langer bruikbaar; er rest slechts een fantastische utopie. De overgang die wij willen onderzoeken bestaat juist in de kloof tussen, enerzijds, de formele voorstelling die de geldigheid van het juridische proces fundeert in een supranationaal hulpmiddel, en, anderzijds, de materiële verwezenlijking van deze begrippen. De geschiedenis van de Verenigde Naties is vanaf de oprichting ervan tot aan het einde van de Koude Oorlog een relaas van ideeën, compromissen en beperkte ervaringen, die min of meer gericht waren op de

ontwikkeling van een dergelijke supranationale ordening. Dat dit proces gepaard ging met vele complicaties spreekt voor zich, en die hoeven hier niet in detail beschreven te worden.

De overheersing door de VN van het algemene raamwerk voor het supranationale project tussen 1945 en 1989 heeft zonder twijfel tot de meest perverse theoretische en praktische consequenties geleid. En toch was dit alles onvoldoende om de constitutionalisering van een supranationale macht te blokkeren.⁷ In de dubbelzinnige ervaringen van de Verenigde Naties kreeg het juridische concept van het Empire zijn vorm. De theoretische reacties op de constitutionalisering van een supranationale wereldmacht zijn echter volstrekt ontoereikend geweest. Een ruime meerderheid van juridische theoretici had geen oog voor de nieuwe aspecten van deze supranationale processen en rakelde liever ouderwetse modellen op om nieuwe problemen op te lossen. In feite werden de modellen die van bepalende betekenis waren bij de geboorte van de natiestaat simpelweg afgestoft en opnieuw voorgesteld als verklarend schema voor de constructie van een supranationale macht. Zo werd voor de analyse van internationale en supranationale vormen van orde de 'binnenlandse analogie' dus het fundamentele methodologische instrument.⁸ Twee denkbeelden in het bijzonder speelden tijdens deze overgang een rol van betekenis en kortgezegd kunnen we ze beschouwen als oplevingen van hobbesiaanse en lockeaanse ideologieën die in een ander tijdperk Europese noties van de soevereine staat domineerden. De hobbesiaanse variant focust voornamelijk op de overdracht van de benaming van soevereiniteit, en beschouwt de grondwet van de supranationale soevereine entiteit als een contractuele overeenkomst die gebaseerd is op het samenvallen van eerder bestaande staatssubjecten.⁹ Een nieuwe transcendente macht, *tertium super partes*, die voornamelijk in handen is van de krijgsmacht (een macht die regeert over leven en dood, de hobbesiaanse 'God op aarde'), is, volgens deze school, het enige adequate middel waarmee een veilig internationaal systeem gevormd kan worden en waarmee dus de anarchie kan worden overwonnen die met soevereine staten noodzakelijk wordt opgeroepen.¹⁰ In de variant van Locke daarentegen wordt hetzelfde proces in meer gede-

centraliseerde en pluralistische bewoordingen geformuleerd. In dit raamwerk ontstaan direct na de voltooiing van de overdracht naar een supranationaal centrum netwerken van lokale en constitutioneel effectieve tegenkrachten om de nieuwe machtsvorm te bestrijden en/of te steunen.

Wat hier voorgesteld wordt is eerder een mondiaal constitutiona-
lisme dan mondiale veiligheid; eigenlijk draagt dit bij aan het over-
winnen van staatsimperatieven door de vorming van een mondiale
‘civil society’. Deze slogans zijn bedoeld om de waarden van het glo-
balisme – of eigenlijk van de nieuwe transnationale democratie – die
de nieuwe internationale orde zouden doordringen op te roepen.¹¹
Terwijl de hobbesiaanse hypothese het contractuele proces bena-
drukt dat tot een nieuwe gecentraliseerde en transcendente supra-
nationale macht leidt, is de lockeaanse hypothese gericht op de te-
genkrachten die het constituerende proces bezielen en de
supranationale macht steunen. Maar in beide gevallen wordt de nieu-
we mondiale macht slechts voorgesteld in overeenstemming met de
klassieke opvatting van de nationale soevereine macht van staten. In
plaats van een nieuw soort imperiale macht te herkennen houden de
twee hypothesen eerder simpelweg vast aan oude, overgeërfde staats-
vormen: een monarchistische vorm in het hobbesiaanse en een libe-
rale vorm in het lockeaanse geval.

Alhoewel we, gegeven de omstandigheden waaronder deze theo-
rieën werden geformuleerd (tijdens de Koude Oorlog, toen de Ver-
enigde Naties zich in het gunstigste geval slechts voortsleepten), de
vooruitziende blik van deze theoretici dienen te erkennen, moeten
we er ook op wijzen dat zij geen rekenschap konden afleggen van de
werkelijke noviteit van historische processen waarvan wij vandaag
getuige zijn.¹² In dit opzicht kunnen deze theorieën schadelijk wor-
den en zijn ze dat ook werkelijk omdat zij de toenemende snelheid,
het geweld en de noodzakelijkheid waarmee het nieuwe imperiale
paradigma te werk gaat, niet goed onderkennen. *Wat ze niet begrijpen*
is dat imperiale soevereiniteit een paradigma-verschuiving markeert. Para-
doxaal genoeg (maar eigenlijk ook weer niet zo paradoxaal) wordt
alleen in de voorstelling van Kelsen het werkelijke probleem aan de

orde gesteld, ook al beperkt die zich tot een strikt formalistische visie. Welke reeds bestaande of nog te vormen politieke macht is geschikt voor een mondialisering van economische en sociale betrekkingen, zo vraagt hij zich af. Welke juridische bron, welke fundamentele norm en welk gezag kan een nieuwe orde steunen en de dreigende neergang naar mondiale wanorde vermijden?

De constitutie van het Empire

Veel hedendaagse theoretici weigeren de mondialisering van kapitalistische productie en haar wereldmarkt als een fundamenteel nieuwe situatie en een belangrijke historische verschuiving te erkennen. Theoretici verbonden aan het perspectief van wereldsystemen betogen bijvoorbeeld dat het kapitalisme van meet af aan heeft gefunctioneerd als een wereldeconomie en dat wie de nieuwigheid van de huidige mondialisering verkondigt de geschiedenis ervan dus verkeerd begrepen heeft.¹³ Het is zonder meer van belang zowel de voortdurende fundamentele relatie (of ten minste een tendens daartoe) van het kapitalisme met de wereldmarkt te benadrukken als de expansiecycli van de kapitalistische ontwikkeling, maar terechte aandacht voor de *ab origine* universele of universaliserende dimensies van kapitalistische ontwikkeling mag ons niet blind maken voor verschuivingen binnen de moderne kapitalistische productie en mondiale machtsrelaties. Wij geloven dat deze verschuivingen het volkomen duidelijk en mogelijk maken dat het kapitalistische project economische en politieke macht samenbrengt, ofwel een volstrekt kapitalistische orde tot stand brengt. In constitutionele bewoordingen: globaliseringsprocessen vormen niet langer louter een feit maar eveneens een bron van juridische definities die tendeert naar beraming van een enkelvoudige supranationale vorm van politieke macht.

Andere theoretici voelen er niet voor belangrijke verschuivingen in mondiale machtsrelaties te erkennen, omdat zij zien dat de dominante kapitalistische natiestaten zijn doorgegaan imperialistische heerschappij uit te oefenen over andere naties en gebieden van de wereld. Vanuit dit perspectief gezien zouden de hedendaagse tendensen naar het Empire geen fundamenteel nieuw verschijnsel, maar

simpelweg een vervolmaking van het imperialisme zijn.¹⁴ Zonder deze reële en belangrijke continuïteitslijnen te willen onderschatten, menen wij echter op te moeten merken dat wat vroeger tot conflict of rivaliteit tussen verschillende imperialistische machten leidde, nu in belangrijk opzicht is vervangen door het idee van een enkelvoudige macht die bepalend is voor alle andere machten, ze in een eenheidsstructuur plaatst, en ze onderbrengt onder één algemeen rechtsconcept dat beslist postkoloniaal en postimperialistisch is. Dit is feitelijk het vertrekpunt van ons onderzoek naar het Empire: een nieuwe rechtsnotie, of meer: een nieuwe benaming van gezag en een nieuw ontwerp voor de productie van normen en wettelijke dwang-instrumenten, die het nakomen van contracten en het oplossen van conflicten garanderen.

Hier moeten we benadrukken dat de bijzondere aandacht die we aan het begin van ons onderzoek schenken aan de juridische vormen van de grondwet van het Empire niet voortkomt uit een gespecialiseerde, disciplinaire belangstelling – alsof recht of wet op zichzelf, als reguleringsinstrument, de maatschappelijke wereld in haar totaliteit zou kunnen vertegenwoordigen – maar eerder uit de omstandigheid dat zij een goede indicatie geven van de processen van imperiale constitutie. Nieuwe juridische vormen geven een eerste indruk van de tendens naar gecentraliseerde en eenheidsvormende regulering van de wereldmarkt en mondiale machtsrelaties, met alle moeilijkheden van dien. Juridische hervormingen verwijzen doeltreffend naar veranderingen in de materiële constitutie van wereldmacht en -orde. Vandaag zijn wij getuige van de overgang van de traditionele internationale wet, die bepaald werd door contracten en verdragen, naar de definitie en constitutie van een nieuwe soevereine, supranationale wereldmacht (en dus naar een imperiaal rechtsconcept) dat ons – hoe onvolledig ook – een kader biedt waarbinnen wij de totaliserende maatschappelijke processen van het Empire kunnen begrijpen. Feitelijk functioneert de juridische transformatie als een symptoom van wijzigingen in de materiële, biopolitieke constitutie van onze maatschappijen. Deze veranderingen betreffen niet alleen internationale wetgeving en betrekkingen, maar ook de interne machtsrelaties in

elk land. Terwijl wij dus de nieuwe vormen van de internationale en supranationale wet bestuderen en bekritisieren, willen we tegelijkertijd tot de kern van de politieke theorie van het Empire doordringen, waar het probleem van de supranationale heerschappij, de bron voor haar legitimering en uitoefening, politieke, culturele en, ten slotte, ontologische problemen voor het voetlicht brengen.

Met het oog op ons onderzoek naar het juridische concept van het Empire, lijkt het ons goed eerst, teneinde enkele inleidende termen voor ons onderzoek te verkrijgen, de ontstaansgeschiedenis van het concept te bekijken. Dit komt tot ons via een lange, voornamelijk Europese traditie die ten minste teruggaat tot het oude Rome, en waarbinnen de juridisch politieke vorm van het Empire nauw verbonden was met de christelijke oorsprong van Europese beschavingen. Daar verbond het Empire-concept juridische categorieën en universele ethische waarden, deze daarmee tot een organisch geheel verenigend. Ongeacht de wisselvalligheden van de geschiedenis van het Empire heeft deze koppeling binnen het concept onafgebroken gefunctioneerd. Elk juridisch systeem geeft op een bepaalde manier uitdrukking aan een specifiek waardenstelsel, omdat ethiek deel uitmaakt van de materialiteit van elke juridische basis. Eigenaardig aan het Empire – en in het bijzonder aan de Romeinse traditie van het imperiale recht – is echter dat dit het samenvallen en de universaliteit van het ethische en het juridische tot in het extreme doorvoert. In het Empire heerst vrede, in het Empire is rechtvaardigheid voor alle mensen gegarandeerd. Het Empire wordt voorgesteld als een mondiaal concert onder leiding van één dirigent, een eenheid stichtende macht, die maatschappelijke vrede handhaaft en ethische waarheden produceert. En om deze doelen te bereiken, is aan de ene macht het noodzakelijk fiat gegeven om – als het moet – ‘rechtvaardige oorlogen’ te voeren: aan de grenzen tegen de barbaren, en intern tegen de rebellen.¹⁵

In deze invloedrijke klassieker analyseren Michael Hardt en Antonio Negri hoe globalisering, multinationals en digitale netwerken hebben geleid tot 'Empire' – een allesomvattend politiek en economisch systeem dat nationale soevereiniteit, democratie en verzet ondermijnt. Dit grensoverschrijdende netwerk bepaalt de machtsverhoudingen in de wereld en vergroot de kloof tussen degenen die ervan profiteren en degenen die worden onderdrukt. Binnen dit systeem ontstaan ook nieuwe mogelijkheden voor collectieve actie en emancipatie, waarmee Hardt en Negri een radicaal alternatief schetsen voor de toekomst.

Michael Hardt is hoogleraar literatuur en Romaanse talen aan Duke University. **Antonio Negri** was politiek filosoof en hoogleraar aan de universiteiten van Parijs en Padua.

www.uitgeverijtenhave.nl

